

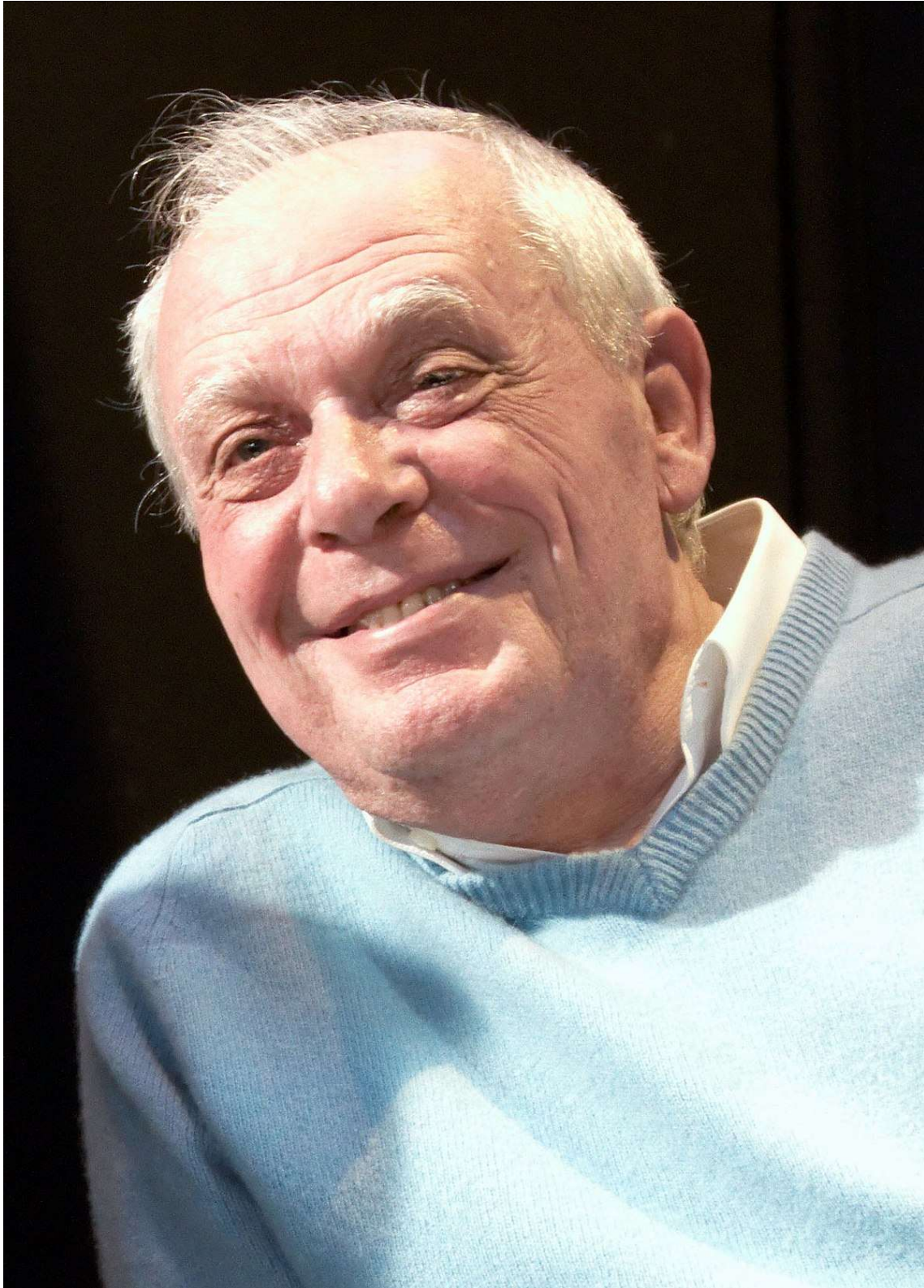
Ter plekke – Lissabon - António Lobo Antunes
Plaats: Hospital Miguel Bombarda
Hoe kom je daar: Metro gele lijn, station Picoas.
Kosten: geen

We zijn net uitgestapt uit de metro bij station Picoas, gele lijn. Verzamelplaats is de Kiosk. Dat is in dit geval ook toepasselijk, want de geschiedenis van de kiosken in Lissabon loopt gedeeltelijk samen met de geschiedenis van de schrijver die hier centraal staat: António Lobo Antunes.

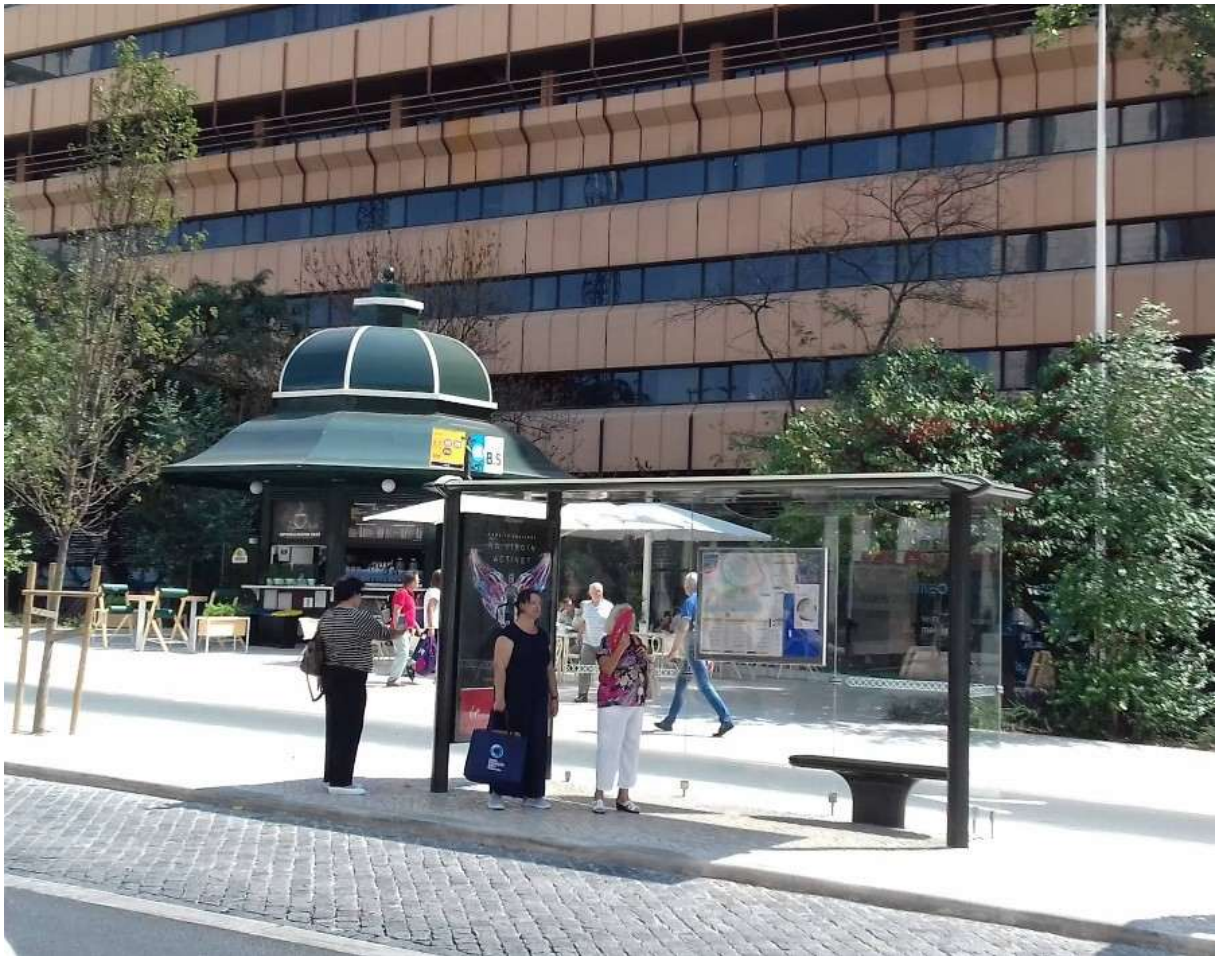
De Quiosques vindt je nu overal in Lissabon. Er zijn er zo'n 70 verspreid over de hele stad. De eerste kiosk zou in 1869 zijn geopend. Er zijn er in alle kleuren en maten, maar allemaal hebben ze zes kanten en een koepel die zou verwijzen naar de Moorse tijd in Lissabon, die bijna 700 jaar duurde. Meestal zijn ze groen, zoals in de bovenstaande foto, de kiosk bij het standbeeld van Camões. Je kunt er koffie krijgen, wijn, een hapje – hartig en zoet. Rond 1930 kwam Salazar en de dictatuur aan de macht. Omdat de kiosken leidde tot samenscholingen op straat – ook nu staan er vaak lange rijen – werden ze op last van Salazar gesloten. De dictatuur verdween in 1974. In 2009 werden de Quiosques nieuw leven ingeblazen, en met een groot succes.

Dat de dictatuur de kiosken verbood was maar een klein rimpeltje in de geschiedenis van de Portugese dictatuur. Vrijwel geen enkele Portugese schrijver kon zich aan deze dictatuur onttrekken, ook António Lobo Antunes niet. Lobo Antunes is arts en moest gedwongen werken in Angola en Mozambique, twee voormalige koloniën van Portugal. Na zijn terugkeer in Portugal werd hij psychiater.

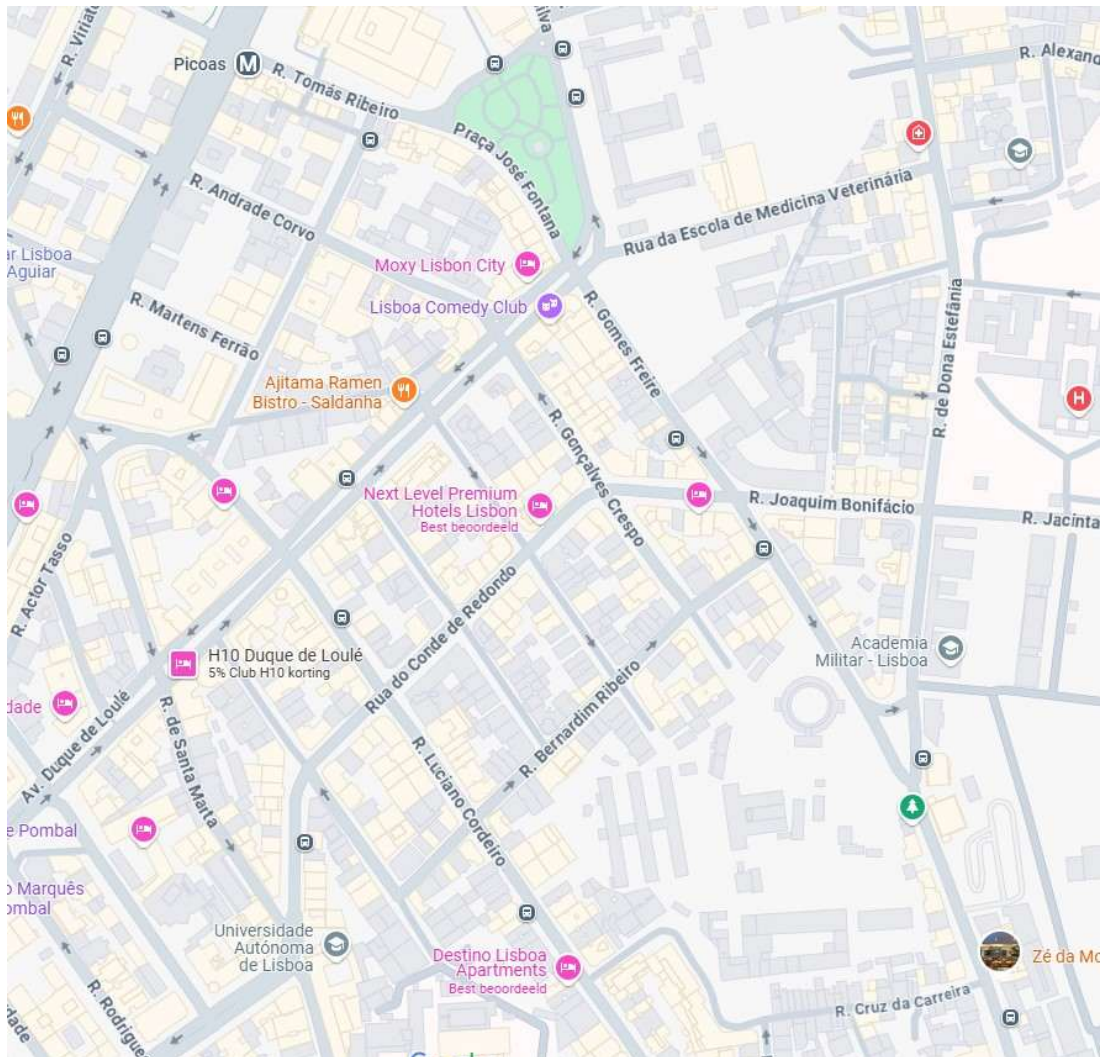

Zijn romans gaan vaak over de geschiedenis van Portugal voor en na de anjerrevolutie. Voorbeelden daarvan zijn *Fado Alexandrino* en *Preek tot de krokodillen*. Later schreef hij in meer algemene zin over de condition humaine.

We zijn hier bij deze kiosk

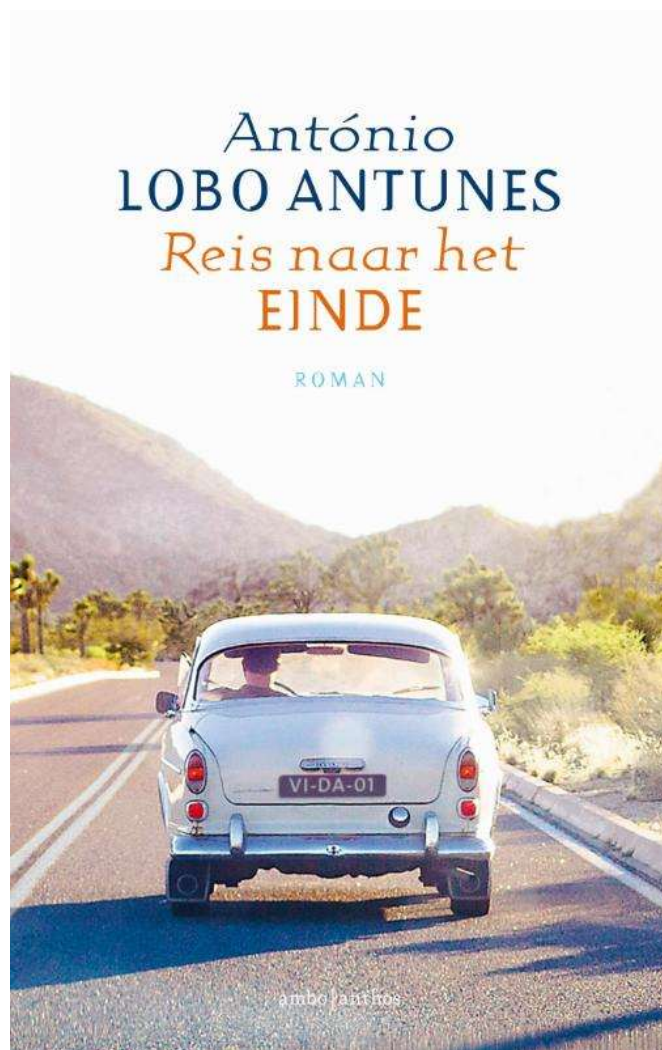
om een kijkje te gaan nemen bij het ziekenhuis waar hij psychiater was en waar hij een roman over geschreven heeft. We zijn in een gedeelte van Lissabon met moderne gebouwen, niet erg aantrekkelijk.

We lopen de R. Tomás Ribeiro in. Al snel komen we bij een park aan het Praça José Fontana. Aan de andere kant van het park ligt het Liceu Camões, gesticht in 1910/11, met als nieuwigheid dat het een gymnastiekzaal had. Mens sana in corpore sano. We volgen de R Gomes Freire en na de R. Bernardim Ribeiro lopen we onderaan een heuvel met daarop een muur en op de muur een hoog hek. Daarboven ligt het Hospital Miguel Bombarda. Weglopen is daar niet alleen verboden, maar ook vrijwel onmogelijk. Het was een psychiatrische inrichting. Miguel Bombarda was psychiater en republikein. Geboren in Rio de Janeiro in 1851, in 1910 gedood door een patiënt, 2 dagen voordat een door hem heftig nagestreefde revolutie de laatste Portugese koning ten val bracht.

Naar hem is dit psychiatrische ziekenhuis vernoemd. Lobo Antunes kwam hier te werken. Hij beschrijft dat in één van zijn eerste romans.

In *Reis naar het einde* uit 1980, reist een psychiater van zijn vakantieadres in de Algarve alleen terug naar Lissabon. De volgende dag moet hij weer naar zijn werk in de psychiatrische inrichting. Zijn vrouw heeft hem verlaten en nam zijn twee dochters mee, maar dat weerhoudt hem er niet van om af en toe het woord te richten tot een van zijn dochtertjes op de achterbank. Toen hij haar een keer meenam naar de psychiatrische inrichting wil ze niet mee naar binnen, het is er te eng.

Al rijdende komen er allerlei herinneringen naar boven aan de gruwelijkheden van zijn (gedwongen) oorlogstijd in Angola, zijn mislukte huwelijk en zijn werk als psychiater. De herinneringen vermengen zich associatief met elkaar tot een massale aanklacht, maar ook tot frustratie over zijn eigen onvermogen om hier op een goede manier mee om te gaan.

In de inrichting worden mensen opgenomen die gevaarlijk voor zichzelf of anderen zijn maar ook mensen die totaal ongevaarlijk zijn. Ze worden vrijwel allemaal op dezelfde manier behandeld: met neuroleptica in de billen om ze rustig te houden.

In de oorspronkelijke Portugese titel van *Reis naar het einde* staat het woord inferno, en het is jammer dat dat woord in de Nederlandse titel ontbreekt, want de roman beschrijft de hel. En voor Antunes is die hel vooral in de inrichting en niet in de oorlog in Angola. Een citaat uit deze roman:

En pas in 1973, toen ik aankwam in Hospital Miguel Bombarda, om daar te beginnen aan een lange reis door de hel, stelde ik vast dat de nacht inderdaad weg is uit de stad, dat hij zich van pleinen en kerkhoven en uit straten en parken heeft teruggetrokken en weggekropen is in de hoekjes van de zalen van dat ziekenhuis, net als de vleermuizen, in de plafondlampen en de kaduke medicijnkasten, in de apparaten voor het toedienen van elektroshocks, in de emmers met verband, de dozen met spuiten, tot de patiënten zwijgend terugkeren uit de eetzaal en in de vervelozes ledikanten kruipen, waarna de verpleeghulp op het lichtknopje drukt en dat licht het walgelijke vilt van zijn vleugels, het walgelijke, plakkerige vilt van zijn vleugels uitspreidt over de mannen, die er tussen de lakens met onbedwingbare walging naar staren. De nacht die wegtrekt uit de stad lag op het geknikte gezicht van de patiënt die zich achter de garages had opgehangen, wiens kapotte gym schoenen lichtjes slingerden ter hoogte van mijn kin, lag in de sterfgevallen die ik vaststelde als ik dienst had en het ijskoude diafragma van mijn stethoscoop op borsten drukte die roerloos waren als eindelijk aangemeerde boten, lag in de ontstelde trekken van de levenden die opgesloten zaten tussen de muren en traliehekken van het gesticht, in het stof op de binnenplaatsen in de zomer, in de gevels van de huizen rondom. In 1973 was ik teruggekeerd uit de oorlog en ik wist alles van gewonden, van het janken van gewonden op de weg, van ontploffingen, schoten, mijnen, van door de explosie van een hinderlaag aan stukken gereten buiken, ik wist van gewonden en vermoorde baby's, wist van vergoten bloed en heimwee, maar de hel was me bespaard gebleven.

Uit dit citaat blijkt al de grote beeldende kracht van de stijl van Lobo Antunes. Die stijl heeft zich daarna verder ontwikkeld tot een zeer herkenbare en unieke poëtische manier van proza schrijven. Als je er van houdt, en dat geldt lang niet voor iedereen, is elk nieuw boek van hem een feest. Polyfonie, meerdere stemmen die elkaar afwisselen en een spel met de tijd is kenmerkend voor zijn romans. Men zegt dat de enige reden waarom hij geen nobelprijs voor de literatuur heeft gekregen is dat zijn concullega José Saramago deze kreeg. Ook Saramago heeft trouwens een zeer aparte stijl.

Maar goed, wij staan nu onderaan de muur van het Miguel Bombarda ziekenhuis, midden in Lissabon.

We staan beneden op de weg, ongeveer ter hoogte van het ronde gebouw. Dit gebouw uit de het eind van de 19e eeuw was bestemd voor de gevaarlijke patiënten, die hier werden geïsoleerd.

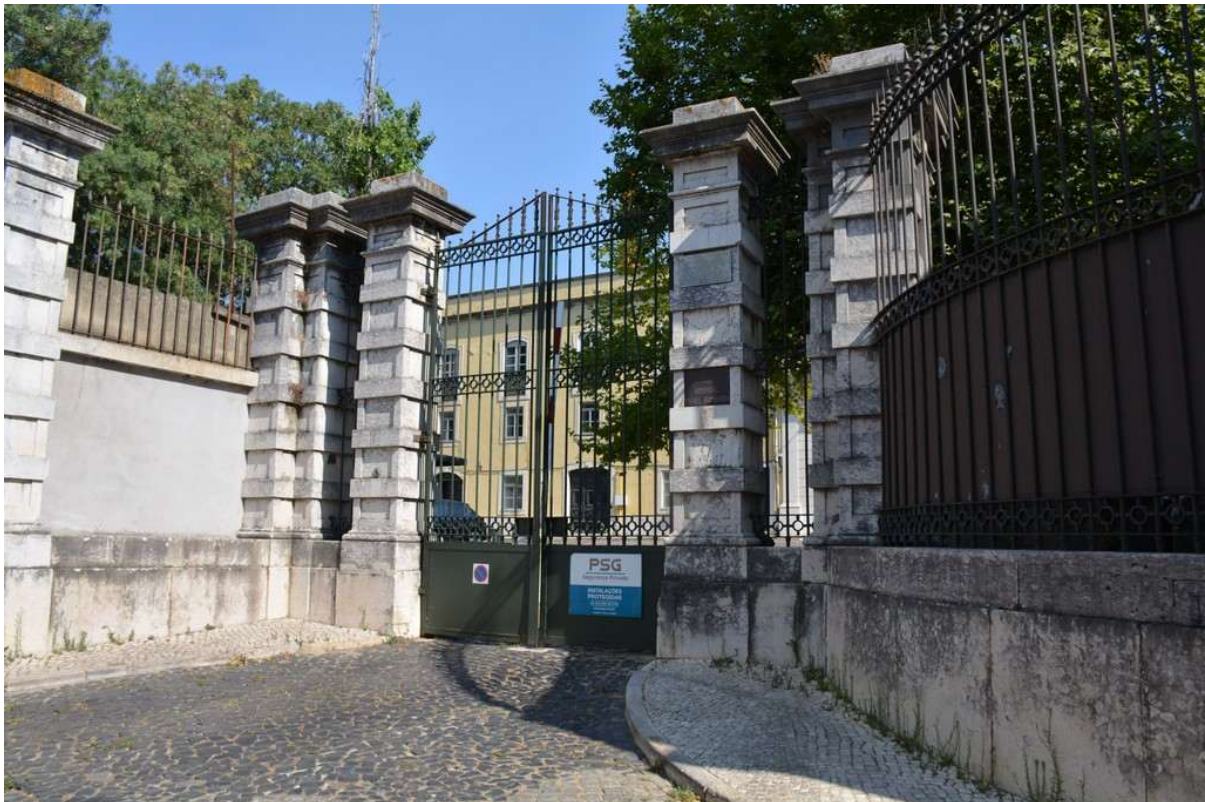

Gelijksoortige gebouwen zijn ook elders in Europa te vinden, zoals de Narrenturm in Wenen en de ronde gevangenissen die waren gebaseerd op het panopticum van Jeremy Bentham. Het verschil hier met dat idee is het ontbreken van de centrale observatiepost, maar die is op een gegeven moment weggehaald. Weer later werd hier een museum voor psychiatrische kunst gevestigd.

Tijd om naar binnen te gaan zult u zeggen. We lopen door op de R Gomes Freire, met de muur aan onze rechter hand. Veel heiligenverering altijd in een katholiek land, we passeren een beeld van Maria da Graça Santos.

Dan slaan we rechtsaf de R Cruz da Carreira in, lopen langzaam omhoog en komen tenslotte uit bij de ingang van het ziekenhuis.

Gesticht in 1848 bleef dit ziekenhuis voor meer dan 300 patiënten in bedrijf tot 2012. Het is nu gesloten, maar er schijnt een heftige discussie gaande te zijn wat er met het gigantische terrein midden in Lissabon moet gebeuren. Een aantal gebouwen hebben erkende historische waarde, zoals het ronde gebouw.

Ik ben hier nu een aantal malen geweest. De eerste keer stond ik voor een gesloten hek. De tweede, derde en vierde keer had ik vooraf het telefoonnummer van het bouwbedrijf laten bellen door een Portugese kennis. Elke keer mocht ik er in, en elke keer was er niemand om op de afgesproken tijd het hek open te doen, of een bewaker die van niets wist. Geen van die keren was er ook maar enige actie op het terrein.

Zeer teleurstellend dus. Wat zou er gebeurd zijn met het museum? We weten het niet. Op facebook staat het museum wel aangekondigd, een bericht uit 2019, maar er onder staat een bericht van iemand die ook voor het hek heeft gestaan denk ik: "does not exist, the guard just unceremoniously ejected me from the campus. Do not waste your time getting here."

We lopen, een beetje gefrustreerd, weer weg van de ingang, de R. Dr Almeida Amaral af. Onderaan de weg is een klein parkje, het Maria de Lourdes Pintasilgo Park, alweer een heilige trouwens. Daar is een vegetarisch café waar je kunt uitrusten. Wie verder wil lopen gaat naar het vlakbij gelegen Campo dos Mártires da Pátria. Loop door het park en eindig bij het standbeeld van dr Sousa Martins, de dokter uit aflevering 1 van deze serie over Lissabon.